

ЕВРОПЕЙСКИТЕ ЦЕННОСТИ В КРЪГА НА ПРОТИВОРЕЧИВИ ПРАКТИКИ

Витан Стефанов

EUROPEAN VALUES IN THE CIRCLE OF CONTRADICTORY PRACTICES

Vitan Stefanov

Abstract. The analysis in the paper is focused on the concept “European values”. Some possible risks coming from the identification of European and general human values are critically considered. The author develops some arguments against the radical interpretation of tolerance as a value without limits. There are contradictions leading to formation of two parallel systems of values in the EU members countries.

Key words: European values, tolerance, Balkan countries.

Споделените тук разсъждения са центрирани около две проблемни полета. Първото е около всеобщността на европейските ценности, а второто е представено чрез един мисловен експеримент за Балканите.

В западната мисловна традиция е прието европейските ценности да се разбират като всеобщи човешки ценности, синоним на хуманност, свобода, равенство, уважение, толерантност, зачитани граждански и човешки права... Зад тях аксиоматично е предпоставена ценността на индивида – неговото достойнство, свобода и пр. Смъртното наказание е отменено, гражданинът с изборителното си право издига народа в статус на работодател на управляващите. Всички са равни по произход, пол, социален статус, етнически и религиозен признак. Всяко възможно разделение по признак, който може да разделя и противопоставя индивидите, социалните общности, се отхвърля. Свободното сдружение на индивидите е издигнато в право.

При употребата на понятието „европейски ценности“ сред предпоставките са поне три положения. Първо, географският културен ареал на понятието „европейски ценности“ е ситуиран в

границите на Западна и Централна Европа и не покрива географските граници на континента Европа, в това число и страните от Балканите. Второ, Европейският съюз се самовъзприема като институционализирано въплъщение на европейските ценности. Трето, отъждествяват се понятията „европейски ценности“ и „всеобщи човешки ценности“, които често се употребяват като взаимозаменяеми.

Тези предпоставки пораждат по-скоро въпроси, отколкото са ориентир за верен императивен път за следване от всички народи.

Най-напред е спорно доколко онова, което се разбира под европейски ценности, е самодостатъчно по смисъл за разрешаване на общочовешки проблеми в бъдещето. Един по-сериозен анализ ще ни представи, че много от съвременните проблеми на човечеството всъщност са породени от начина на практикувани ценности, породени в европейската мисловна традиция – колониализма, марксизма, националсоциализма и пр., като няма и гаранция от тяхна мутация.

Определянето на европейската култура като индивидуалистична в противовес например на източната култура, тази на исляма и културите на традиционните общества, е вече една разграничителна линия на **деление** на развити и недотам развити общества. Приемането на индивидуалистичната култура като исторически по-развита и преодоляла един исторически етап на слятост на индивида с общността я вкарва не само в смислов конфликт с останалите култури.

Необходимо е и уточнение в какъв смисъл е индивидуалистична европейската култура.

Индивидът е вплетен във формални структури и е разбиран в опозицията индивид–общност. Индивидуалността обаче има значение в релация с общността. Индивидът в тази опозиция не присъства със своята уникалност, неповторимост и незаменимост. Социалната роля, която всеки един изпълнява, е функцията, която всеки друг може да заеме – президент, професор, кмет, учител и пр. Тоест функционално индивидът е средството, наричано още част от социалния ресурс, в производството и възпроизводството на общността. Образованието изпълнява директивите на общността по формиране на нужните умения, които да включат индивида в обществената машина. В общия случай в голямата си част индивидите загубват

своята уникалност и свобода на избор за реализация. Тогава, доколкото европейското общество е индивидуалистично или по-скоро е обезличаващо индивидуалността, разбираана като уникалност? А доколкото ролята на индивида е функционално регламентирана и следователно е ограничаван в своята свобода, то в какво е неговата отговорност? Той е отговорен за начина на реализиране на своите функционални умения, но екзистенциално трябва да се запита има ли оправдание да бъде това, което е.

Този въпрос поставя на изпитание политиките, следващи **всеобщността** на европейските ценности, доколкото придаваната им всеобщност е разбираана като статика, завършеност и безалтернативна култура на начин на живот.

Вглеждайки се в историческото време, когато индивидът заема в европейската култура централно място, ще открием съвпадение, което едва ли е случайност. Това е времето на появата на **нацията**, непознатата дотогава историческа форма на общност. Връзката индивид–нация дали обаче е отношение на равнопоставеност? Нацията е общността, в която индивидът става гражданин. В тази привидна взаимоотношеност индивидите добиват своите права в рамките на нацията и като че ли има баланс във функционалните роли. Националната държава обслужва своите граждани, но и те със своята лоялност и патриотизъм обслужват своята нация. В действителност по-скоро е вярна зависимостта на индивида от държавата и той търси в националната държава гаранция за своята сигурност. Като че ли колкото е по-голяма и велика собствената национална държава, толкова ще е по-защитен гражданинът индивид. Самовъзвеличилят се индивид пренася своите чувства на самовъзвеличилата се конкретна национална общност. И отношенията в така възникналата мозайка от национални държави в Европа определят нейната история стотици години до днес.

Очевидно самоопределилата се Европа като символ и практика на общочовешкото имплицитно въвежда разграничение (разделение) между себе си и останалите култури. „Аз съм европейец“ носи в себе си противоречието, въвеждащо граница между европейската и всяка друга култура. Реториката около признаване правото на другия да е друг, се саморазобличава, защото другият остава друг.

По същия начин абсолютизирането на провъзгласената за аксиома екзистенциална максима „Аз съм АЗ“ отново въвежда разграничение между мен и който и да било. Емпатията е взривена като възможна позиция към другия.

Все едно, когато казвам „Аз съм скромен“, вече се самопровергавам, защото се извеждам в особен статус, който ме прави привилегирован.

Че европейските ценности не трябва да се разглеждат като стационарно дадени в своята пълнота, завършеност и самостоятелност, е достатъчно да се вгледаме в някои противоречиво практикувани политики в ЕС, които са в разрез с идеята за хомогенност, и уж всички държави членки са равни, но някои са по-равни. Например в Дълбинското споразумение за мигранти е записано, че където мигрантите първо се регистрират, те не могат свободно да се придвижват в останалите членове на съюза. Ако се погледне обаче географската карта, ще се види, че само някои държави са не просто външни граници на съюза, но и граничещи с други култури, и главно те ще практикуват солидарността и толерантността. Защото едно е да се приемат мигранти от собствената културна идентичност, а съвсем друго – от принципно друга. Развитият индустриален Европейски север е защитен чрез Дълбинското споразумение. От географската карта е видно, че държавите от Балканите за пореден исторически път са буферът при културна инвазия към страните от Централна Европа.

Но не само Дълбинското споразумение разделя страните членки на ЕС.

Те са разделени и по признака на стари и нови членки (от Източна Европа и Балканите). ЕС е разделен и по признака финансиране на земеделските програми, по признака разходи за труд на участници в проекти между богати и бедни и по какво ли не още.

А основополагащият принцип за свободно движение на капитали и хора е често неприлаган спрямо някои социални групи или държави – например спрямо циганския етнос и дори към цели държави от новоприетите членки. В същото време има изтичане на висококвалифицирани и образовани кадри към по-развитите страни, които дават съотносим принос към brutния вътрешен продукт в тези

държави спрямо помощта, която получават държавите, от която са излезли.

Влаганият общочовешки смисъл в понятието „европейски ценности“ произвежда парадокс на деление не само между народите членки на ЕС и останалите народи, но и на равнище самосъзнание вътре в някои държави от ЕС, които се самоопределят като автентични европейци с прояви на горделивост, високомерие, поза на настойничество. Освен това знаем, говори се в ЕС, за държави на първа и втора скорост, за северен и южен манталитет, за стара и нова Европа, за европейски и балкански манталитет, за славянски и неславянски манталитет и пр.

Всъщност важните решения се вземат не в Брюксел, а в Берлин и Париж (частният интерес е представен като общ). Което е добре за Берлин и Париж е добре и за Брюксел, не винаги и обратното. Впечатлението е, че ЕС се изгражда с център тези две столици и един сателитен пояс от второстепенни членки държави. Повече Европа в Съюза и повече съюз в Европа е празна фраза, ако вместо Европа да върви към интегриране, отива към мозаична структура от групи държави по интереси. Ако го кажем по друг начин – ЕС се балканизира, а, за съжаление, Балканите не се европеизират.

Особено взривоопасен е практикуваният **радикализиран** смисъл на толерантността, който се превърна в системоформиращ агент на противоречия. Ако толерантността означава толерантност на всяка цена към другия, включително и към нетолерантните, извършените атентати във Франция и Белгия са опровергаващи факти на политиките на толерантност без граници. Темата за другостта се нуждае от много по-ясни и строги критерии. Отрицателната дефиниция на толерантността превръщаща **различието** в обединяващ признак, е логически абсурд. Естественият резултат е самоизолирането и капсулирането по етнически и религиозен признак.

Допълнителен катализиращ фактор на саморазграничаване на част от гастарбайтерите, изповядващи исляма, е тяхното разбиране на другия като неверник, тоест изцяло друг. Така, от европейска ценностна перспектива на разбиране на толерантността към другия и самовъзприемане на другия като несъизмеримо друг, взаимно

изграждат паралелни светове, които реално обаче живеят в един действителен свят.

И в България например някои политици използват определено преднамерено термините „европейски ценности“ и „евроантлантическа солидарност“ за отграничаване и капсулиране на общности по етнически и религиозни признаци.

Изводът, който правим, е, че за реализиране идеите на **обединена** Европа на концептуално равнище и като вид политики е необходимо преоглеждане смисъла на сборното понятие „европейски ценности“. Съществена част от проблемите на Европа идват от **несистемно и последователно** прилагане на провъзгласените от самите европейци за общочовешки „европейски ценности“. А подобен тип противоречие, знаем, изправя пред избор – роли на субект или обект на историческа динамика да бъде Европа. Загубата на качеството динамичност би я превърнало от исторически субект в историческа памет и, слизайки от историческата сцена, ще влезе в учебниците по история.

А как реално изглеждат проблемните полета в „европейските ценности“ от перспективата на Балканите? Отчасти бихме могли да добием обективна представа, ако конструираме следния възможен свят като мисловен експеримент.

Често пъти, когато завършвам курса от лекции по логика (Стефанов 2008) и специално темата за модалната логика и ключовото понятие „**ВЪЗМОЖЕН СВЯТ**“, задавам на студентите два въпроса. Първият е, да си представим един възможен свят, в който от обема на всичките съществували досега човешки цивилизации извадим гръко-римската и европейската цивилизация с техните постижения. Например в областта на логиката ги няма Аристотел, Стоиците, Фр. Бейкън, Декарт, Спиноза, Кант, Дж. Мил, Дж. Бул, Морган, Г. Фреге, Б. Ръсел, Г. Кантор, К. Гюдел, Л. Витгенщайн, Крипк и др., програмите на логицизма и формализма. Тогава какво един преподавател по логика щеше да ви преподава? Впрочем аналогичен въпрос е релевантен при всяка преподавана днес наука – физика, химия, биология, математика, геометрия, инженерни науки, литература, поезия, изкуство, музика и т.н. Какво биха преподавали колегите от тези научни области? Какъв би бил светът без електричество, автомобили,

самолети, комуникационни средства и т.н.? Какъв би бил социокултурният и технологическият профил на човека от 21 век.

Вторият ми въпрос е с характер на апокалипсис. Ако стане така, че по някои причини на земята остане само българският народ, то той носи ли в себе си универсалната ценностна мая, щото да съхрани постигнатото от човечеството досега в областта на основните сфери на духовен, социокултурен, стопански и политически живот и по начин той да е една **самодостатъчна** общност, която ще е **отворена** за исторически напредък на човешкия род в негово лице...

Този въпрос в значителна степен се отнася и за народите от Балканите. Ако са останали само народите на Балканите, духовният и политическият елит на нашите народи имат ли качеството „креативност“ да продължат човешкия прогрес? А ако ползваме смисъла от библейския разказ, възможно ли е да бъдат „Ноев ковчег“ при един Апокалипсис? Казано още по-категорично – трябва ли изобщо да бъдат взети в един хипотетичен Ноев ковчег? Ако идващото поколение се учи от съществуващите учебници по история, фолклор, роден език и др., това не би било възможно. Всевъзможни аргументи превъзнасят добродетелите на собствения народ, неговия праисторически произход – българите например едва ли не са се образували още столетия преди Христос, македонците естествено са много преди Александър Велики, албанците – като потомци на илирите са още по-стари. Румънците са преки наследници и едва ли не продължители на Рим. Съседните народи са завзели родни земи, те са войнолюбиви, нискокултурни, мързеливи и какво ли не още. Изобщо комшията носи само отрицателни качества.

Казано обаче сериозно, всички подобни напъни са израз за чувство на малоценност и културна незрялост.

Очевидният смисъл на тези въпроси е поколението, което идва на нашето място, да има ясна и категорична представа за **причините**, които са направили възможен съвременния цивилизационен живот в неговата цялост. Посланието е, че до днес всичко е било постигнато с ум, труд, воля и дори с кръв, със саможертвеност и че може лесно да се пропилее. Цивилизацията е крехко качество на човешкия род, много крехко създание, социалните и духовни процеси могат да бъдат обратими. И поуката, както знаем е, че в истори-

ческото си движение човек не може да спира. Спреш ли да въртиш педалите и падаш от колелото. Инерцията няма да ни отведе кой знае колко напред. А ако на Балканите разчитаме някой друг зад нас да тика колелото ни, далеч няма да стигнем. Няма да стигнем далеч и ако вечно имитираме или ползваме чужди примери за развитие.

Няма да стигнем далеч в опитите да изграждаме велики национални държави – Велика Албания, България, Сърбия, Гърция... Ако бихме тръгнали по този възможен път, ние сами ще си създадем Апокалипсис и затова по-добре възможният Апокалипсис да погълне нас, а да остави тези, които ще изберат историческия път. Нали никой от нас не се е родил българин, сърбин, грък, македонец, албанец... или пък християнин, или мохамеданин. Има нещо първично по време и същност във всеки у нас, което предхожда вторичното културно наметало, чийто смисъл все пак е да подчертава аксиоматичността на тази първичност – общото между хората.

Проблемът следователно е, не да останем на равнище историко-културно имитиране, подражаване и пр., а ние да станем пример. Пък и защото не всичко в ЕС като представа и като практика за общочовешки ценности е за пример. Но е и за поука. На младото поколение трябва чрез образование и възпитание да предадем уроците на историята, за да не става така, то да се поучава от собственото повторение на грешките, които предците вече са извършили. Поколенческият кръговрат на грешките е възможно най-лошият исторически случай.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENECES

Стефанов, В. Въведение в дедуктивната логика. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2008. // **Stefanov, V.** Vvedenie v deduktivnata logika. S.: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2008.